

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Олег Гочев
Факултет за изящни изкуства
Национална художествена академия

за представения труд
на доц. д-р Ростислава Георгиева Тодорова-Енчева
във връзка с конкурса за заемане на академичната длъжност
професор
в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“

Научна област: **8. Изкуства.**

Професионално направление: **8.2. Изобразително изкуство (Теоретични аспекти на изобразителното изкуство)**

Факултет и катедра, в които е обявен конкурса: **Педагогически факултет, Катедра „Визуални изкуства, теория и методика“**

Номер и дата на броя на „Държавен вестник“, в който е публикувана обявата: **ДВ бр. 98/17.11.2020 г.**

1. Данни за конкурса:

Доц. д-р Ростислава Георгиева Тодорова-Енчева е единствен кандидат по обявения конкурс. Не са допуснати никакви нарушения по процедурата му. Кандидатът е изпълнил минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ, както и правилата за събирането, актуализирането и използването на наукометричните данни в ШУ.

2. Данни за кандидата:

Ростислава Георгиева Тодорова-Енчева е родена в гр. Шумен. Завършва специалностите „Теология“ и „Педагогика на изобразителното изкуство“ (специализация „Графика“) в ШУ „Епископ Константин Преславски“, в двете ОКС „бакалавър“ и „магистър“, съответно през 1998 и 2003 г. Продължава образователното си и научно развитие като редовен докторант в същия университет, като получава докторска степен през 2008 след успешна публична защита на дисертационен труд с тема

„Обратната“ перспектива като каноничен метод за изграждане на иконното пространство“. Преподавателската кариера на кандидата започва през 2004 г. като хоноруван, а до 2013 г. преминава през позициите на редовен и главен асистент. От същата 2013 г. досега, Ростислава Тодорова-Енчева е доцент в ШУ. Има многобройни научни публикации и разработки, работи усилено в областта на изобразителното изкуство (рисунка, живопис и иконопис), има участие в над 80 национални и международни изложби, отличена е с награди.

3. Описание на научния труд:

Хабилитационният труд „СИМВОЛ И ЗНАЧЕНИЕ: КОНЦЕПТЪТ ЗА БОЖИЯТА СЛАВА В КЪСНОВИЗАНТИЙСКАТА ИКОНОГРАФИЯ“ (пълната номенклатура на публикувания труд е: **Тодорова, Р. Символ и значение: концептът за Божията слава в късновизантийската иконография**. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2020, 204 с., 29 ил.; ISBN 978-619-201-418-6), представен от кандидатката, е в обем от 168 с. и е структуриран в увод и три глави, от които втората притежава три параграфа, а третата – три параграфа и пет подпараграфа; трудът завършва със заключение, резюме и библиография, включваща 236 заглавия. Изследването е придружено от 29 илюстрации и техния съответен списък.

Хабилитационният труд е подкрепен от шест статии и доклади, публикувани в специализирани издания в областта на изкуствата, две студии, публикувани в специализирани издания в областта на изкуствата, три участия в национални научни, образователни или художественотворчески проекти, едно ръководство на национален научен проект. Освен тях, кандидатката е автор на двадесет и девет публикации – студии, статии и доклади, публикувани в специализирани научни издания и четени на научни конференции, семинари и конгреси – осъществени в годините след придобиването на академичната длъжност „доцент“. Те са доказателство за изключителната активност на кандидатката в сферата на научните форуми и научните проекти.

4. Научни приноси

Познавам научната работа на Ростислава Тодорова-Енчева от книгата ѝ „Иконната перспектива“, която ми бе горещо препоръчана преди време от колега. Още тогава ми направи силно впечатление стилът ѝ на писане – сложни и трудни за анализ и изясняване теологични и догматични теми, бяха поднесени достъпно и дори увлекателно. Затова пристъпих с голям интерес към новата ѝ книга, не само поради току-що споменатата причина, но и поради факта, че съм работил в областта на православната стенопис и

темата за значението и развитието на символа на Божията слава винаги ме е занимавал. Няма да скрия удоволствието, с което прочетох този най-нов труд на доц. д-р Р. Тодорова, в който внимателно, прецизно и акуратно се дискутира много деликатната тема за един от най-важните от художническа, но с огромно значение и от теологична гледна точка визуални символи – този на Божията нетварна светлина. Именно сложността на темата и проучването на произхода, генезиса, семантиката както и развитието на новия тип мандорла в късновизантийското изкуство – все чувствителни, дискутируеми и недоказуеми с необорими исторически факти теоретични и религиозни пространства, изискват от изследователя неимоверни усилия, обективност, вглеждане и в най-малките детайли и евентуалните им значения, фина методология, подходи и инструментариум, оприличим единствено на хирургическия и то в сферата на офталмологията.

Още в началото на труда са поставени ясно обектът, основният проблем и целта на изследването. Очертани са задачите и методите за постигането на тази цел, както и очакваните резултати. Времевият му обхват е фокусиран върху периода на *византийския исихазъм*, когато се развиват спорове относно естеството на нетварната Божия светлина, които повлияват символа на мандорлата и усложняват неговата форма. Анализирани са примери на сюжети и сцени от сакрални обекти в територията на Византийската империя по това време. Тези образци визуализират сложните теологични тези относно основния иконографски символ на видението на Божията *теофания* или *появяване*, както и новия тип на неговото съдържание и значение. Изложени са важни съждения за корените на новия вид на символа, основани на многобройни доказателства. Разбира се, авторката им, съвсем в духа на своя сериозен професионален научен стил, скромно ги нарича „хипотези“ за „произхода и семантиката на новия тип мандорла и потенциалното влияние на исихазма върху тях“. Независимо от деликатния си стил, изследването прави съвсем недвусмислени изводи като този, че новият тип „исихастка мандорла“ води началото си от столицата Константинопол или като този, че най-ранният образец на новия тип мандорла е от храма „Иисус Христос Спасител“ в манастира Хора и като този, последен по място, но не и по значение извод, че словото повлиява върху образа и го трансформира във видима екзегеза на теологическата мисъл, което дава шанс за маркиране на усложнения вариант на символа с формулата „исихастки тип“, за да се

отбележат промените в неговата структура – комбинация от геометричните форми *ромб* с вдлъбнати страни и *правоъгълник*, положени върху *елипса* или *кръг*, с или без лъчи светлина. Тази усложнена звездовидна форма се интерпретира тринитарно в контекста на сюжета „Преображение Господне“, но така също изобразява взривния блясък на *lux increate* на Божията слава и енергии, както и пространството, което Бог обитава. Колоритът също е подчинен на концепцията за ослепителното сияние на Божия символ.

Тук бих си позволил малък коментар по отношение няколкократно употребата на термина „монохромност“ и производните му определения по отношение на навлезлите в някои от мандорлите свети персонажи (небесните сили като *ангели*, *архангели*, *серафими*, *херувими* и др.) (напр. стр. 132, 133, 134, 136, 138, 139, 140, 165 и др.). Става ясно, че тези персонажи приемат цвета на мандорлата и ако тя е повече или по-малко синкава, терминът съвсем логично и естествено е употребен правилно. Следвайки принципите и правилата на науката цветознание – единствената, която се занимава с проблемите и законите на цветовете и тяхното съчетаване, имаме *монохромност*, когато говорим за присъствието на един цвят и неговото тонално развитие при смесването му с черно и бяло или със сивите им производни. Но има мандорли, които са сивкави и тогава няма как да говорим за „монохромност“. (напр. фиг. 24 *Успение Богородично* (детайл), мозайка, ок. 1315-1321 г., наос, манастир Хора, Константинопол и фиг. 25 *Успение Богородично*, стенопис, XIV в., храм „Св. ап. Петър“, Беренде, Софийска област). При тези конкретни примери в труда може би е по-подходящо да се използва термина „ахроматичност“, който се употребява при пълното отсъствие на цвят, тъй като черното и бялото не са цветове, отново според науката цветознание. Разбира се, въпросните ахроматични мандорли може в действителност да са леко оцветени – в стенописта действат законите на живописиста и много рядко художниците наистина работят в абсолютно чиста ахроматичност. Лично аз правя коментара си единствено въз основа посещенията ми на място само на един от цитираните прекрасни сакрални обекти – манастира Хора в Истанбул през 2010 г., където имах възможността дълго и внимателно да разгледам с бинокъл мозайката със сцената *Успение Богородично*, в която мандорлата е съвършено ахроматична, т.е. – сива. Имам и качествени детайлни снимки.

В заключение бих искал да заявя следното – реабилитационният труд на доц. д-р Ростислава Георгиева Тодорова-Енчева представлява сериозно научно изследване с бъдеща приложна насоченост и в теоретичната, и в практическата (художническа) сфера. Стилът и езикът на автора, както вече отбелязах по-горе, е богат и сложен, но в същото време не затрудняващ възприемането на идеите и изводите, изложени в

изследването. Съществува идеалният баланс на научна терминология и ясно формулирани тези, които взаимно се допълват и обогатяват.

Хабилитационният труд е оригинално изследване, базирано на няколко годишната работа на автора, построено върху голям брой научни публикации от други изследователи.

Научния труд прави няколко забележителни извода, които ще са от полза в много направления.

Основните приносни моменти в хабилитационния труд, безспорни по моя преценка, са:

- За първи път се разглежда в **отделен научен труд** проблематиката, свързана със символа на Божията слава в късната византийска иконография;

- Трудът доказва, че моделът на усложнения тип мандорла **се заражда в Константинопол** в края на XIII и началото на XIV в., след което се разпространява в православната стенопис и миниатюра из цяла Византия и периферията ѝ, както и в съседни страни;

- Изследването доказва значението на тази монолитна като смисъл и символ, форма и колорит, наричана **„исихастки тип“ мандорла** и последвалото ѝ широко използване във византийското изкуство.

В документите са представени и следните цитирания на автора:

- едно цитиране в научно издание, реферирано и индексирено в световноизвестни бази данни с научна информация – **Jackson, C.** *“The Illuminations of Mukhlis ibn ‘Abdallah al-Hindi: Identifying Manuscripts from Late Medieval Konya”*, **Muqarnas Online**, 36, Issue 1, 2019, pp. 41–60, pp. 50-52 *Indexed in: (Web of Science)*

- шест цитирания в монографии и колективни томове с научно рецензиране – **Стефанов, С.** „Перспективата като изразно средство в изобразителното изкуство. Символно значение на перспективата“, *Годишник на ШУ "Епископ Константин Преславски"*, Том XXIII D, Шумен: УИ "Епископ Константин Преславски", 2019, стр. 877-884, стр. 878; **Петрова, Р.** „Идеите на Новото време: От Джотто до Леонардо“, *Годишник на ШУ "Епископ Константин Преславски"*, Том XXIII D, Шумен: УИ "Епископ Константин Преславски", 2019, стр. 836-846, стр. 839, 840, 841, 842; **Стоилова, Р.** „Цената на изкуството: Едно „Кървавочервено огледало“ за 1,1 милион долара“, *Годишник на ШУ "Епископ Константин Преславски"*, Том XXIII D, Шумен: УИ "Епископ Константин Преславски", 2019, стр. 856-863, стр. 857; **Стефанова, Л.** „Иконографски особености в изображенията на светите равноапостоли Кирил и Методий и техните ученици“. В: **Иванов, И.** (съст.) *Благовестие и*

мисия: Мисионерско и просветителско дело на светите братя Кирил и Методий и свети Климент Охридски. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 173-193, с. 174, 185; **Георгиев, Д.** *Паремнологически жанрови форми в средновековните паратекстове*. Маргиналии, кн. 3. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2017, 211 стр., с. 20; **Тенева, Д.** Иконографията на празника „Преображение Господне“: исторически и художествени аспекти. Годишник на ШУ "Епископ Константин Преславски", Том XIX D, Шумен: УИ "Епископ Константин Преславски", 2015, стр. 242-248, стр. 244)

- три цитирания или рецензии в неререферирани списания с научно рецензиране – **Макарова Н. И.** “Мотив радуги в християнском изкустве”, *Идеи и идеали*, 2019, Т. 11, № 2, ч. 2, стр. 410–419. DOI: 10.17212/2075-0862-2019-11.2.2-410-419, с. 413; **Grunova, Z., Holesova, M.** “Ellipse and Oval in Baroque Sacral Architecture in Slovakia”, *Civil and Environmental Engineering*, Vol. 13, No. 1, 2017, pp. 30-41, p. 32; **Цветковић, Б.** О ПРОБЛЕМУ НИМБОВА НА МИНИЈАТУРАМА У РУКОПИСУ PARISINUS GRAECUS 1242. В: ЗБОРНИК НОВА СЕРИЈА, Музеј примењене уметности, Београд, 2014, 10, с. 7-16; с. 7)

5. Преподавателска работа

Доц. д-р Ростислава Тодорова-Енчева е изключително активна и в преподавателската си дейност. Написала е **четири учебника** (*Перспектива*. Шумен: ЦДО на ШУ "Епископ Константин Преславски", 2013, 86 стр., 8 ил.; *Художествена критика*. Шумен: ЦДО на ШУ "Епископ Константин Преславски", 2013, 64 стр., 14 ил.; *Основи на теорията на художественото творчество*. Шумен: ЦДО на ШУ "Епископ Константин Преславски", 2013, 96 стр., 33 ил. (през 2013 г.); *Стереохимия на органичните реакции*. В. Търново: Фабер, 2011, 219 стр., ISBN: 978-954-400-489-7. Раздел: „Методи за изобразяване на пространствени обекти“ (в съавторство с Енчев, Д.) (през 2011 г.); **едно учебно-методическо помагало** (*Перспектива. I-ва част*. В. Търново: Фабер, 2011, 144 стр., 71 ил.; ISBN: 978-954-775-477-4) и **четири студии** („Митът „Христос в ракета“: Преображенската мандорла в балканското поствизантийско изкуство“, *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, Факултет по науки за образованието и изкуствата, *Книга изкуства*, Том 113, Година I, 2020, ISSN 2738-7062, с. 431-454; Вторият Царевград между IX и XIX в.: Възрожденската иконография на Велики Преслав. В: "Преславска книжовна школа", т. XVIII, Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2018, с. 356-375, ISSN 2603-4522. Indexed in: Central and Eastern European Online Library (CEOOL); От

Лозенград до Русия: Анастас Кръкклисийски и Шуменските зографи. Годишник на ШУ "Епископ Константин Преславски", Том XXI D, Шумен: УИ "Епископ Константин Преславски", 2017, с. 589-609, ISSN 1314-6769; The Aureole and the Mandorla: Aspects of the Symbol of the Sacral from Ancient Cultures to Christianity. *Studia Academica Sumenensia*, 3, 2016, pp. 199-223, ISSN 2367-5446. Indexed in: ERIH PLUS – European Reference Index for the Humanities). Изнесла е лекции и е водила упражнения по седем учебни дисциплини в ОКС „бакалавър“ (*Теория на изкуството, Теория на художественото творчество, Художествена критика, Перспектива, Пластична анатомия, Християнско изкуство и Иконопис*) и четири в ОКС „магистър“ (*Теория на изкуството, История на визуалните изкуства, Художествена рисунка и Иконопис*). През 2019 г. изнася лекционен курс по Перспектива във Факултета по изящни изкуства, Тракийски университет, Одрин, Турция – преподавателска мобилност по програма "Еразъм"+.

Била е **научен ръководител** на дипломна работа на един магистър и двама бакалаври, научен ръководител на шест публикации на студенти; научен ръководител на представяне на научни доклади на четирима студенти в чужбина и шест в България, реализирала е участия в девет научноизследователски проекта на Катедра „Визуални изкуства, теория и методика“, финансирани от ШУ „Епископ Константин Преславски“, в чието изпълнение е включена съвместна работа със студенти. Осъществила е научно ръководство на един докторант, както и на неговите публикации и научни доклади, написала е рецензии за петима докторанти. Тя е организираща редица участия на студенти в майсторски класове, уъркшопи в областта на изкуствата и изложби на студентското иконографско ателие, чийто основател е.

6. Заключение

С оглед на обстоятелството, че хабилитационният труд разглежда тема актуална и обществено значима, написан е с ерудиция и познаване на проблематиката и като цяло приносният му характер се очертава едновременно в две плоскости: теоретична и практическа, считам, че той ще бъде в помощ на преподаватели, студенти и докторанти, работещи, изследващи и обучаващи се в сферата на православното изкуство.

След запознаване с представения хабилитационен труд, с публикациите, художественотворческата, научната и преподавателската

дейност на кандидата и извършеният от мен анализ на тяхната значимост и съдържащите се в тях научни приноси, давам категорично своята *положителна оценка*.

Смятам, че трудът **отговаря напълно на изискванията** на ЗРАСРБ, Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и ЗВО.

Като имам предвид описаните достойнства и приноси на хабилитационния труд и представените данни за научната и художественотворческата дейност на кандидата, си позволявам да препоръчам на уважаваното научно жури да **гласува положително** и да изготви доклад-предложение до Факултетния съвет на Педагогическия факултет, като предлагам на доц. д-р Ростислава Георгиева Тодорова-Енчева да **бъде присъдена** академичната длъжност „професор” по: област на висше образование 8. Изкуства, професионално направление 8.2. Изобразително изкуство (Теоретични аспекти на изобразителното изкуство) в ШУ „Епископ Константин Преславски”.

Подпис:

Проф. д-р Олег Гочев

25.02.2021